

Тарас Шевченко. Гайдамаки

Оригинал этого текста расположен в "Сетевой библиотеке украинской литературы"

<http://www.ukrlib.km.ru/>

оср: Евгений Васильев

Для украинских литер использованы обозначения:

?, ? – "э обратное" большое и маленькое (коды AAh,BAh)

?, ? – "і с двумя точками" большое и маленькое (коды AFh,BFh)

I,i (укр) = I,i (лат)

Василию Ивановичу Григоровичу
на память 22 апреля 1838 года_

Все йде, все мина? – і краю нема?.
Куди ж воно ділось? відкіля взялось?
І дурень, і мудрий нічого не зна?.
Живе... умира?... одно зацвіло,
А друге зав'яло, навіки зав'яло...
І листя пожовкле вітри рознесли.
А сонечко встане, як перше вставало,
І зорі червоні, як перше пили,
Попливуть і потім, і ти, білолиций,
По синьому небу вийдеш погулять,
Вийдеш подивиться в жолобок, криницю
І в море безкра?, і будеш сіять,
Як над Вавилоном, над його садами
І над тим, що буде з нашими синами.
Ти вічний без краю!.. люблю розмовлять,
Як з братом, з сестрою, розмовлять з тобою,
Співать тобі думу, що ти ж нашептав.
Порай мені ще раз, де дітись з журбою?
Я не одинокий, я не сирота, –
?сть у мене діти, та де ?х подіти?
Заховать з собою? – гріх, душа жива!
А може, ?й легше буде на тім світі,
Як хто прочита? ті сльози-слова,
Що так вона щиро колись виливала,
Що так вона нишком над ними ридала.
Ні, не заховаю, бо дупіа жива.
Як небо блакитне – нема йому краю,
Так душі почину і краю нема?.
А де вона буде? химерні слова!
Згадай же хто-небудь ?? на сім світі, –
Безславному тяжко сей світ покидать.
Згадайте, дівчата, – вам треба згадать!
Вона вас любила, рожеві? квіти,
І про вашу долю любила співать.
Поки сонце встане, спочивайте, діти,
А я поміркую, ватажка де взять.

Сини мо?, гайдамаки!
Світ широкий, воля, –
Ідіть, сини, погуляйте,
Пошукайте долі.
Сини мо? невеликі,
Нерозумні діти,
Хто вас щиро без матері
Привіта? в світі?
Сини мо?! орли мо?!
Летіть в Укра?ну, –
Хоч і лихо зустрінеється,
Так не на чужині.
Там найдеться душа щира,
Не дасть погібати,
А тут... а тут... тяжко, діти!
Коли пустять в хату,
То, зустрівши, насміються,
Такі, бачте, люди:
Все письменні, друковані,
Сонце навіть гудять:
"Не відтіля, каже, – сходить,
Та не так і світить;
Отак, – каже, – було б треба..."
Що ма?ш робити?
Треба слухать, може, й справді
Не так сонце сходить,
Як письменні начитали...
Розумні, та й годі!
А що ж на вас вони скажуть?
Знаю вашу славу!
Поглузують, покепкують
Та й кинуть під лаву.
"Нехай, – скажуть, – спочивають,
Поки батько встане
Та розкаже по-нашому
Про сво? гетьмани.
А то дурень розкажу?
Мертвими словами
Та якогось-то Ярему
Веде перед нами
У постолах. Дурень! дурень!
Били, а не вчили.
Од козацтва, од гетьманства
Високі могили –
Більш нічого не осталось,
Та й ті розривають;
А він хоче, щоб слухали,
Як старці співають.
Дарма праця, пане-брате:
Коли хочеш грошей,
Та ще й слави, того дива,
Співай про Матрьошу,
Про Парашу, радість нашу,
Султан, паркет, шпори, –
От де слава!!! а то співа:
"Гра? син? море",

А дам плаче, за тобою
І твоя громада
У сіряках!.." Правда, мудрі!
Спасибі за раду.
Теплий кожух, тільки шкода –
Не на мене шитий,
А розумне ваше слово
Брехнею підбите.
Вибачайте... кричить собі,
Я слухать не буду,
Та й до себе не покличу:
Ви розумні люди –
А я дурень; один собі,
У моєї хатині
Заспіваю, зарідаю,
Як мала дитина.
Заспіваю, – море гра?,
Вітер повівав,
Степ чорні?, і могила
З вітром розмовля?.
Заспіваю, – розвернулась
Висока могила,
Аж до моря запорожці
Степ широкий крили.
Отамани на вороних
Перед бунчуками
Вигравають... а пороги
Меж очеретами
Ревуть, стогнуть – розсердилися,
Щось страшно співають.
Послухаю, пожурюся,
У старих спитаю:
"Чого, батьки, сумуєте?"
"Невесело, сину!
Дніпро на нас розсердився,
Плаче Україна..."
І я плачу; а тим часом
Пишними рядами
Виступають отамани,
Сотники з панями
І гетьмани; всі в золоті
У мою хатину

Прийшли, сіли коло мене
І про Україну
Розмовляють, розказують,
Як Січ будували,
Як козаки на байдаках
Пороги минали,
Як гуляли по синьому,
Грілися в Скutarі
Та як, люльки закуривши
В Польщі на пожарі,
В Україну верталися,
Як бенкетували.
"Грай, кобзарю, лий, шинкарю!"
Козаки гукали.

Шинкар зна?, налива?
І не схаменеться;
Кобзар вшкварив, а козаки –
Аж Хортиця гнеться
Метелиці та гопака
Гуртом оддирають;
Кухоль ходить, переходить,
Так і висиха?.
"Гуляй, пане, без жупана,
Гуляй, вітре, полем;
Грай, кобзарю, лий, шинкарю,
Поки встане доля".
Взявшись в боки, навприсідки
Парубки з дідами.
"Отак, діти! добре, діти!
Будете панами".
Отамани на бенкеті,
Неначе на раді,
Походжають, розмовляють;
Вельможна громада
Не втерпіла, ударила
Старими ногами.
А я дивлюсь, поглядаю,
Сміюся сльозами.
Дивлюся, сміюся, дрібні утираю, –
Я не одинокий, ? з ким в світі жить;
У мо?й хатині, як в степу безкра?м,
Козацтво гуля?, байрак гомонить;
У мо?й хатині син? море гра?,
Могила суму?, тополя шумить,
Тихесенько Гриця дівчина співа?,
Я не одинокий, ? з ким вік дожить.
От де мо? добро, гроші,
От де моя слава,
А за раду спасибі вам,
За раду лукаву.
Буде з мене, поки живу,
І мертвого слова,
Щоб виливать журбу, сльози.
Бувайте здорові!
Піду синів випроводжать
В далеку дорогу.
Нехай ідуть, – може, найдуть
Козака старого,
Що привіта мо?х діток
Старими сльозами.
Буде з мене. Скажу ще раз:
Пан я над панами.

Отак, сидя в кінці стола,
Міркую, гадаю:
Кого просить? хто поведе?
Надворі світа?;
Погас місяць, горить сонце.
Гайдамаки встали,
Помолились, одяглися,
Кругом мене стали,

Сумно, сумно, як сироти,
Мовчки похилились.
"Благослови, – кажуть, – батьку,
Поки ма?м силу;
Благослови шукать долю
На широкім світі".
"Постривайте... світ не хата,
А ви малі діти,
Нерозумні. Хто ватажком
Піде перед вами,
Хто проведе? Лихо, діти,
Лихо мені з вами!
Викохав вас, вигодував,
Виросли чималі,
Йдете в люди, а там тепер
Все письменне стало.
Вибачайте, що не вивчив,
Бо й мене хоч били,
Добре били, а багато
Дечому навчили!
Тма, мна знаю, а оксію
Не втну таки й досі.
Що ж вам скажуть? Ходім, сини,
Ходімо, попросим.
?сть у мене щирий батько
(Рідного нема?) –
Дасть він мені раду з вами,
Бо сам здоров зна?,
Як то тяжко блукать в світі
Сироті без роду;
А до того – душа щира,
Козацького роду,
Не одцуравсь того слова,
Що мати співала,
Як малого повивала,
З малим розмовляла;
Не одцуравсь того слова,
Що про Укра?ну
Сліпий старець, сумуючи,
Співа? під тином.
Любить ??, думу правди,
Козацькую славу,
Любить ??! Ходім, сини,
На раду ласкаву.
Якби не він спіткав мене
При лихій годині,
Давно б досі заховали
В снігу на чужині,
Заховали б та й сказали:
"Так... якесь ледащо..."
Тяжко, важко нудить світом,
Не знаючи за що.
Минулося, щоб не снилось!..
Ходімо, хлоп'ята!
Коли мені на чужині
Не дав погибати,
То й вас прийме, привіта?,

Як свою дитину.
А од його, помолившись,
Гайда в Укра?ну!"
Добридень же, тату, в хату!
На тво?м порогу
Благослови мо?х діток
В далеку дорогу.

С.-Петербург,

1841, апреля 7

Інтродукція

Була колись шляхетчина,
Вельможная пані;
Мірялася з москалями,
З ордою, з султаном,
З німотою... Було колись...
Та що не мина??
Було, шляхта, знай, чваниться,
День і ніч гуля?
Та королем коверзу?...
Не скажу Степаном
Або Яном Собі?ським:
Ті два незвичайні, –
А іншими. Небораки
Мовчки панували.
Сейми, сеймики ревіли,
Сусіде мовчали,
Дивилися, як королі
із Польщі втікають,
Та слухали, як шляхетство
Навісне гука?..
"Nie pozwalam! nie pozwalam!"
Шляхта репету?,
А магнати палять хати,
Шабельки гартують.
Довго таке творилося,
Поки не в Варшаві
Запанував над ляхами
Понятовський жвавий.
Запанував, та й думав шляхту
Приборкать трошки... не зумів!
Добра хотів, як дітям мати,
А може, й ще чого хотів.
?дине слово "nie pozwalam"
У шляхти думав одібрати,
А потім... Польща запалала,
Панки казилися... Кричать:
"Гонору слово, дарма праця!
Поганець, наймит москаля!"
На гвалт Пулавського і Паца
Вста? шляхетська земля,
І – разом сто конфедерацій.
Розбрелись конфедерати
По Польщі, Волині,
По Литві, по Молдаванах

І по Україні;
Розбрелися та й забули
Волю рятувати,
Полигалися з жидами,
Та й ну руйнувати.
Руйнували, мордували,
Церквами топили...
А тим часом гайдамаки
Ножі освятили.

Ярема

"Яремо! герш-ту, хамів сину?
Піди кобилу приведи,
Подай патинки господині
Та принеси мені води,
Вимети хату, внеси дрова,
Посип індікам, гусям дай,
Піди до льоху, до корови,
Та швидше, хаме!... Постривай!
Упоравшись, біжи в Вільшану:
Імості треба. Не барись".
Пішов Ярема, похилився.

Отак уранці жид поганий
Над козаком коверзував.
Ярема гнувся, бо не знав,
Не знав, сіромаха, що вирости крила,
Що неба достане, коли полетить,
Не знав, нагинався...

О боже мій милий!
Тяжко жить на світі, а хочеться жить:
Хочеться дивитись, як сонечко ся?,
Хочеться послухать, як море загра?,
Як пташка щебече, байрак гомонить,
Або чорнобрива в гаю заспіва?...
О боже мій милий, як весело жить!
Сирота Ярема, сирота убогий:
Ні сестри, ні брата, нікого нема!
Попихач жидівський, виріс у порогу;
А не клене долі, людей не займа.
Та й за що ?х лаять? хіба вони знають,
Кого треба гладить, кого катувать?
Нехай бенкетують... У ?х доля дба?,
А сироті треба самому придбать.
Трапляється, часом тихенько заплаче,
Та й то не од того, що серце болить:
Що-небудь згада? або що побачить...
Та й знову за працю. Отак треба жить!
Нащо батько, мати, високі палати,
Коли нема серця з серцем розмовлять?
Сирота Ярема – сирота багатий,
Бо ? з ким заплакати, ? з ким заспівать:
?сть карі? очі – як зіроньки, сяють,
Білі рученята – мліють-обнімають,
?сть серце ?дине, серденько дівоче,

Що плаче, сміється, і мре, й ожива?,
Святим духом серед ночі
Понад ним вита?.
Отакий-то мій Ярема,
Сирота багатий.
Таким і я колись-то був.
Минуло, дівчата...
Минулося, розійшлося,
І сліду не стало.
Серце млі?, як згадаю...
Чому не осталося?
Чому не осталося, чому не витало?
Легше було б сльози, журбу виливать.
Люде одібрали, бо ?м було мало.
"Нащо йому доля? треба закопати:
Він і так багатий..."
Багатий на лати
Та на дрібні сльози – бодай не втирать!
Доле моя, доле! де тебе шукать?
Вернися до мене, до мо?? хати,
Або хоч приснися... не хочеться спать.
Вибачайте, люде добрі:
Може, не до ладу,
Та прокляте лихо-злидні
Кому не завадить?
Може, ще раз зустрінемось,
Поки шкандибаю
За Яремою по світу,
А може... й не знаю.
Лихо, люде, всюди лихо,
Нігде пригорнуться:
Куди, каже, хилить доля,
Туди й треба гнуться, –
Гнуться мовчки, усміхаться,
Щоб люде не знали,
Що на серці заховано,
Щоб не привітали.
Бо ?х ласка... нехай сниться
Тому, в кого доля,
А сироті щоб не снилась,
Не снилась ніколи!
Тяжко, нудно розказувать,
А мовчать не вмію.
Виливайся ж, слово-сльози:
Сонечко не грі?,
Не висушить. Поділюся
Мо?ми сльозами...
Та не з братом, не з сестрою
З німими стінами
На чужині... А поки що –
До корчми вернуса,
Що там робиться.
Жидюга

Дрижить, ізігнувшись
Над каганцем: лічить гроші
Коло ліжка, клятий.

А на ліжку... ох, аж душно!...
Білі рученята
Розкидала, розкрилася...
Як квіточка в гаю,
Червоні?; а пазуха...
Пазухи нема? –
Розірвана... Мабуть, душно
На перині спати
Одинокій, молоденькій;
Ні з ким розмовляти, –
Одна шепче. Несказанно
Гарна нехрещена!
Ото дочка, а то батько –
Чортова кишеня.
Стара Хайка лежить долі,
В перинах поганих.
Де ж Ярема? Взявши торбу,
Потяг у Вільшану.

Конфедерати

"Одчиняй, проклятий жиде!
Бо будеш битий... одчиняй!
Ламайте двері, пики вийде
Старий паскуда!"
"Постривай!

Стривайте, зараз!"
"Нагаями

Свиняче ухо! Жартувать,
Чи що, ти хочеш?"
"Я? з панами?
Крий боже! зараз, дайте встать,
Ясновельможні (нишком – свині)".
"Пане полковнику, ламай!"
Упали двері... а нагай
Малю? вздовж жидівську спину.
"Здоров, свине, здоров, жиде,
Здоров, чортів сину!"
Та нага?м, та нага?м.
А жид зогнув спину:
"Не жартуйте, мості-пане!"
"Добривечір в хату!
Ще раз шельму! ще раз!.. годі!
Вибачай, проклятий!
Добривечір! а де дочка?"
"Умерла, панове".
"Лжеш, іудо! нагаями!"
Посипались знову.
"Ой паночки-голубчики,
?й-богу, нема?!"
"Брешеш, шельмо!"
"Коли брешу,

Нехай бог кара?!"
"Не бог, а ми. Признавайся!"
"Нащо б мав ховати,

Якби жива? Нехай, боже,
Щоб я був проклятий!.."

"Ха-ха-ха-ха!... Чорт, панове,
Літаню співа?.

Перехрестись!"

"Як же воно?

Далебі, не знаю".

"Отак, дивись..."

Лях хреститься,
А за ним Іуда,
"Браво! браво! охрестили.
Ну, за таке чудо
Могоричу, мості-пане!
Чу?ш, охрещений?
Могоричу!"

"Зараз, зараз!"

Ревуть, мов скажені,
Ревуть ляхи, а поставець
По столу гуля?.

"?ще Польща не згінела!" –
Хто куди гука?.

"Давай, жиде!"

Охрещений

Із льоху та в хату,
Знай, шмигля?, налива?;

А конфедерати,
Знай, гукають: "Жиде! меду!"

Жид не схаменеться.

"Де цимбали? грай, псявіро!"

Аж корчма трясеться –
Краков'яка оддирають,
Вальса та мазура.

І жид гляне, та нищечком:
"Шляхетська натура!"

"Добре, годі! тепер співай!"

"Не вмію, ?й-богу!"

"Не божись, собача шкуро!"

"Яку ж вам? Небог у?"

"Була собі Гандзя,
Каліка небога,
Божилася,

Молилася,

Що боліли ноги;
На панщину не ходила,
А за парубками
Тихесенько,

Гарнесенько

Поміж бур'янами".

"Годі! годі! це погана:
Схизмати співають".

"Яко? ж вам? хіба оцю?

Стривайте, згадаю..."

"Перед паном Хведором

Ходить жид ходором,

І задком,

І передком

Перед паном Хведіркою".

"Добре, годі! тепер плати!"

"Жарту?те, пане:

За що платить?"

"Що слухали.

Не кривись, поганий!

Не жарту?м. Давай гроші!"

"Де мені ?х взяти?

Ні шеляга, я панською

Ласкою багатий".

"Лжеш, собако! признавайся!

А нуте, панове,

Батогами!"

Засвистіли,

Хрестять Лейбу знову.

Періщили, періщили,

Аж пір'я летіло...

"?й же богу, ні шеляга!

?жте мо? тіло!

Ні шеляга! гвалт! рятуйте!"

"Ось ми поряту?м".

"Постривайте, я щось скажу".

"Почу?м, почу?м,

Та не бреш, бо, хоч здохни,

Брехня не допоможе".

"Ні, в Вільшаній..."

"Тво? гроші?"

"Мо?!... ховай боже!

Ні, я кажу, що в Вільшаній...

Вільшанські схизмати

По три сем'?, по чотири

Живуть в одній хаті".

"Ми це зна?м, бо ми сами

?х так очухрали".

"Та ні, не те... вибачайте...

Щоб лиха не знали,

Щоб вам гроші приснилися..

Бачте, у Вільшаній

У костьолі... у титаря...

А дочка Оксана!

Ховай боже! як панночка!

Що-то за хороше!

А червінців! хоч не його,

Так що? аби гроші".

"Аби гроші, однаково!

Правду Лейба каже;

А щоб певна була правда,

Нехай шлях покаже.
Одягайся!"

По?хали

Ляхи у Вільшану.
Один тільки під лавою
Конфедерат п'яний
Не здужа встать, а курника,
П'яний і веселий:
"Му зyjemy, му зyjemy,
Polska nie zginela".

Титар

"У гаю, гаю

Вітру нема?;

Місяць високо,
Зіроньки сяють.
Вийди, серденько,
Я виглядаю;

Хоч на годину,
Моя рибчино!

Виглянь, голубко,
Та поворку?м,
Та посуму?м;

Бо я далеко

Сю ніч мандрую.
Виглянь же, пташко,
Мо? серденько,
Поки близенько,
Та поворку?м...
Ох, тяжко, важко!"
Отак, ходя попід га?м,
Ярема співа?,
Вигляда?; а Оксани
Нема?, нема?.
Зорі сяють; серед неба
Горить білолиций;
Верба слуха соловейка,
Дивиться в криницю;
На калині, над водою,
Так і вилива?,
Неначе зна, що дівчину
Козак вигляда?.
А Ярема по долині
Ледве-ледве ходить,
Не дивиться, не слуха?...
"Нащо мені врода,
Коли нема долі, нема талану!
Літа молоді? марно пропадуть.
Один я на світі без роду, і доля –

Стеблина-билина на чужому полі.
Стеблину-билину вітри рознесуть:
Так і мене люде не знають, де діти.
За що ж одцурались? Що я сирота?
Одно було серце, одно на всім світі,
Одна душа щира, та бачу, що й та,
Що й та одцуралась".
І хлинули сльози.
Поплакав сердега, утер рукавом.
"Оставайсь здорова. В далекій дорозі
Найду або долю, або за Дніпром
Ляжу головою... А ти не заплачеш,
А ти не побачиш, як ворон клю?
Ті карі? очі, ті очі козачі,
Що ти цілувала, серденько мо?!
Забудь мо? сльози, забудь сиротину,
Забудь, що клялася; другого шукай;
Я тобі не пара: я в сірій свитині,
А ти титарівна. Кращого вітай, –
Вітай, кого знаєш... така моя доля.
Забудь мене, пташко, забудь, не журись
А коли почуєш, що на чужім полі
Поляг головою, – нишком помолись.
Одна, серце, на всім світі
Хоч ти помолися!"
Та й заплакав сіромаха,
На кий похилившись.
Плаче собі тихесенько...
Шелест!.. коли гляне:
Попід гаєм, мов ласочка,
Крадеться Оксана.
Забув; побіг; обнялися.
"Серце!" – та й зомліли.
Довго-довго тільки – "серце",
Та й знову німіли.
"Годі, пташко!"
"Ще трошечки,
Ще... ще... сизокрилий!
Вийми душу!.. ще раз... ще раз.
Ох, як я втомилась!"
"Одпочинь, моя ти зоре!
Ти з неба злетіла!"
Послав свитку. Як ясочка,
Усміхнулась, сіла.
"Сідай же й ти коло мене".
Сів, та й обнялися.
"Серце мо?, зоре моя,
Де це ти зоріла?"
"Я сьогодні забарилась:
Батько занедужав;
Коло його все поралась..."
"А мене й байдуже?"
"Який-бо ти, ?й же богу!"
І сльози блиснули.
"Не плач, серце, я жартую".
"Жарти!"

Усміхнулась.

Прихилилась головою
Та й ніби заснула.
"Бач, Оксано, я жартую,
А ти й справді плачеш.
Ну, не плач же, глянь на мене:
Завтра не побачиш.
Завтра буду я далеко,
Далеко, Оксано...
Завтра вночі у Чигрині
Свячений достану.
Дасть він мені срібло-злото,
Дасть він мені славу;
Одягну тебе, обую,
Посаджу, як паву, -
На дзиглику, як гетьманшу,
Та й дивитись буду;
Поки не вмру, дивитимусь".
"А може, й забудеш?
Розбагаті?ш, у Ки?в
По?деш з панами,
Найдеш собі шляхтяночку,
Забудеш Оксану!"
"Хіба краща ? за тебе?"
"Може, й ?, - не знаю".
"Гнівиш бога, мок серце:
Кращо? нема?

Ні на небі, ні за небом;
Ні за синім морем
Нема кращо? за тебе!"
"Що се ти говориш?
Схаменися!"

"Правду, рибко!"
Та й знову, та й знову.
Довго вони, як бачите,
Меж мови-розмови
Цілувались, обнімались
З усі?? сили;
То плакали, то божились,
То ще раз божились.
(й Ярема розказував,
Як жить вони будуть
Укупочці, як золото
І долю добуде,
Як виріжуть гайдамаки
Ляхів в Укра?ні,
Як він буде панувати,
Коли не загине.
Аж обридло слухаючи,
Далебі, дівчата!
"Ото який! мов і справді
Обридло!"

А мати

Або батько як побачать,
Що ви, мо? любі,
Таке диво чита?те,
Гріха на всю губу!
Тоді, тоді... та цур йому,
А дуже цікаве!
А надто вам розказать би,
Як козак чорнявий
Під вербою, над водою,
Обнявшись, суму?;
А Оксана, як голубка,
Ворку?, цілу?;
То заплаче, то зомлі?,
Головоньку схилить:
"Серце мо?, доле моя!
Соколе мій милий!
Мій!.." – аж верби нагинались
Слухать тую мову.
Ото мова! Не розкажу,
Мо? чорноброві,
Не розкажу против ночі,
А то ще присниться.
Нехай собі розійдуться
Так, як ізійшлися, –
Тихесенько, гарнесенько,
Щоб ніхто не бачив
Ні дівочі дрібні сльози,
Ні щирі козачі.
Нехай собі... Може, ще раз
Вони на сім світі
Зустрінуться... побачимо...
А тим часом світить
З усіх вікон у титаря.
Що то там твориться?
Треба глянуть та розказать...
Бодай не дііііті.ся!
Бодай не дивитись, бодай не казати!
Бо за людей сором, бо серце болить.
Гляньте, подивіться: то конфедерати,
Люде, що зібрались волю боронить.
Боронять, прокляті... Будь проклята мати,
І день, і година, коли понесла,
Коли породила, на світ привела!
Дивіться, що роблять у титаря в хаті
Пекельні? діти.
У печі пала

Огонь і світить на всю хату,
В кутку собакою дрижить
Проклятий жид; конфедерати
Кричать до титаря: "Хоч жить?
Скажи, де гроші?"
Той мовчить.

Налигачем скрутили руки,
Об землю вдарили – нема,
Нема ні слова.

"Мало муки!

Давайте приску! де смола?
Кропи його! отак! холоне?
Мерщій же приском посипай!
Що? скажеш, шельмо?... І не стогне!
Завзята бестія! стривай!"
Насипали в халяви жару...
"У тім'я цвяшок закатай!"
Не витерпів свято? кари,
Упав сердега. Пропадай,
Душа, без сповіді свято?!
"Оксано, дочко!" – та й умер.
Ляхи задумалися стоя,
Хоч і запеклі. "Що ж тепер?
Панове, ради! Помірку?м,
Тепер з ним нічого робить,
Запалим церкву!"
"Гвалт! рятуйте!
Хто в бога віру?!" – кричить
Надворі голос, що ? сили.
Ляхи зомліли. "Хто такий?"
Оксана в двері: "Вбили! вбили!"
Та й пада крижем. А старший
Махнув рукою на громаду.
Понура шляхта, мов хорти,
За двері вийшла. Сам позаду,
Бере зомлілюю...
Де ж ти,

Яremo, де ти? подивися!
А він, мандруючи, співа,
Як Наливайко з ляхом бився.
Ляхи пропали; нежива
Пропала з ними і Оксана.
Собаки де-де по Вільшаній
Загавкають та й замовчать.
Білі? місяць; люде сплять,
І титар спить... Не рано встане:
Навіки, праведний, заснув.
Горіло світло, погасало,
Погасло... Мертвий мов здригнув.
І сумно-сумно в хаті стало.

Свято в Чигирині

Гетьмани, гетьмани, якби-то ви встали,
Встали, подивились на той Чигирин,
Що ви будували, де ви панували!
Заплакали б тяжко, бо ви б не пізнали
Козацько? слави убогих ру?н.

Базари, де військо, як море червоне,
Перед бунчуками, бувало, горить,
А ясновельможний, на воронім коні,
Блисне булавою – море закипить...
Закипить, і розлилося
Степами, ярами;

Лихо млі? перед ними...
А за козаками...
Та що й казати? Минулося;
А те, що минуло,
Не згадуйте, пани-брати,
Бо щоб не почули.
Та й що з того, що згада?ш?
Згада?ш – заплачеш.
Ну, хоч глянем на Чигирин,
Колись-то козакий.

Із-за лісу, з-за туману,
Місяць вплива?,
Червоні?, круглолиций,
Горить, а не ся?,
Неначе зна, що не"треба
Людям його світу,
Що пожари Укра?ну
Нагріють, освітять.
І смерклося, а в Чигрині,
Яку домовині.
Сумно-сумяю. (Отак було
По всій Укра?ні
Против ночі Маковія,
Як ножі святили).
Людей не чуть; через базар
Кажан костокрилий
Перелетить; на вигоні
Сова завива?.

А де ж люде?... Над Тясмином.
У темному гаю,
Зібралися; старий, малий,
Убогий, багатий
По?днались, – дожидають
Великого свята.
У темному гаю, в зеленій діброві,
На припоні коні отаву скубуть;
Осідлані коні, вороні готові.
Куди-то по?дуть? кого повезуть?
Он кого, дивіться. Лягли по долині,
Неначе побиті, ні слова не чуть.
Ото гайдамаки. На гвалт Укра?ни
Орли налетіли; вони рознесуть
Ляхам, жидам кару;
За кров і пожари
Пеклом гайдамаки ляхам оддадуть.

Попід дібровою стоять
Вози залізної тарані:
То щедро? гостинець пані.
Уміла що кому давати,
Нівроку ?й, нехай царству?;
Нехай не вадить, як не чу?!
Поміж возами нігде статъ:
Неначе в ірій, налетіло
З Смілянщини, з Чигирини

Просте козацтво, старшина,
На певне діло налетіли.
Козацьке панство походжа?
В киреях чорних, як один,
Тихенько, ходя, розмовля?
І погляда? на Чигрин.

Старшина первий_

Старий Головатий щось дуже коверзу?.

Старшина другий_

Мудра голова, сидить собі в хуторі,
ніби не зна? нічого, а дивишся –
скрізь Головатий. "Коли сам, –
каже, – не повершу, то синові передам".

Старшина третій_

Та й син же штука!
Я вчора зустрівся з Залізняком;
таке розкажу? про його, що цур йому!
"Кошовим, – каже, – буде,
та й годі; а може, ще і гетьманом,
коли те?..."

Старшина другий_

А Гонта нащо? а Залізняк?
До Гонти сама..." сама писала:
"Коли, – каже..."

Старшина первий_

Цитьте лишень, зда?ться, дзвонять!

Старшина другий_

Та ні, то люде гомонять.

Старшина первий_

Гомонять, поки ляхи почують.
Ох, старі голови та розумні:
химерять-химерять та й
зроблять з лемеша швайку.
Де можна лантух, там торби не треба.
Купили хріну, треба з'єсти; плачте, очі,
хоч повилазьте: бачили, що купували;
грошам не пропадять! А то думають,
думають, ні вголос, ні мовчки;
а ляхи догадаються – от тобі й пшик!
Що там за рада? чом вони не дзвонять?
Чим спиниш народ, щоб не гомонів?
Не десять душ, а, слава богу, вся
Смілянщина, коли не вся Укра?на.
Он, чу?те? співають.

Старшина третій_

Справді, співа щось; піду спиню.

Старшина первий_

Не спиняй, нехай собі співа?, аби не голосно.

Старшина другий_

Ото, мабуть, Волох! Не втерпів-таки старий дурень; треба, та й годі!

Старшина третій_

А мудро співа?! коли не послуха?ш, усе іншу. Під крадьмось, братці, та послуха?м, а тим часом задзвонять.

Старшина первий і другий_

А що ж? то й ходімо!

Старшина третій_

Добре, ходімо.

Старшини нишком стали за дубом, а під дубом сидить сліпий кобзар; кругом його запорожці і гайдамаки. Кобзар співа? з повагою і неголосно. _

"Ой волохи, волохи,
Вас осталося трохи;
І ви, молдавани,
Тепер ви не пани;
Ваші господарі
Наймити татарам,
Турецьким султанам.
В кайданах, в кайданах!
Годі ж, не журіться;
Гарно помоліться,
Братайтеся з нами,
З нами, козаками;
Згадайте Богдана,
Старого гетьмана;
Будете панами,
Та, як ми, з ножами,
З ножами святими,
Та з батьком Максимом
Сю ніч погуля?м,
Ляхів погойда?м,
Та так погуля?м,
Що аж пекло засмі?ться,
Земля затрясється,
Небо запала?...
Добре погуля?м!"

Запорожець_

Добре погуля?м! правду старий епіва, як не бреше.
А іцо б то з його за кобзар був, якби не волох!

Кобзар_

Та я й не волох; так тільки – був колись у
Волощині, а люде й зовуть
Волохом, сам не знаю за що.

Запорожець_

Ну, та дарма; утни ще яку-небудь.
Ану лишень про батька Максима ушквар.

Гайдамака_

Та не голосно, щоб не почула старшина.

Запорожець_

А що нам ваша старшина? почу?, так послуха,
коли ма? чим слухати, та й годі.
У нас один старший – батько Максим;
а він як почу?, то ще карбованця дасть.
Співай, старче божий, не слухай його.

Гайдамака_

Та воно так, чоловіче; я це й
сам знаю, та ось що: не так пани,
як підпанки, або – поки сонце
зійде, то роса очі ви?сть.

Запорожець_

Брехня! Співай, старче божий,
яку зна?ш, а то й дзвона
не діждемо – поснемо.

Гуртом_

Справді, поснемо; співай яку-небудь.

Кобзар (співа?)_

"Літа орел, літа сизий
Попід небесами;
Гуля Максим, гуля батько
Степами-лісами.

Ой літа? орел сизий,
А за ним орлята;
Гуля Максим, гуля батько,
А за ним хлоп'ята.
Запорожці ті хлоп'ята,
Сини його, діти, –
Помірку?, загада?,
Чи бити, чи пити,
Чи танцювать; то й ушкварять,
Аж земля трясеться.
Заспіва? – заспівають,

Аж лихо смі?ться.
Горілку, мед не чаркою –
Поставцем черка?,
А ворога, заплющившись,
Ката, не мина?.
Отакий-то наш отаман,
Орел сизокрилий!
І вою?, і гарцю?
З усі?? сили –
Нема в його ні оселі,
Ні саду, ні ставу...
Степ і море; скрізь битий шлях,
Скрізь золото, слава.
Шануйтеся ж, вражі ляхи,
Скажені собаки:
Йде Залізняк Чорним шляхом,
За ним гайдамаки".

Запорожець_

Оце-то так! вчистив, нічого сказати:
і до ладу, і правда.
Добре, далебі, добре!
Що хоче, то так і втне.
Спасибі, спасибі–

Гайдамака_

Я щось не второпав,
що він співав про гайдамаків?

Запорожець_

Який-бо ти бевзь і справді!
Бачиш, ось що він співав:
щоб ляхи погані, скажені
собаки, каялись, бо йде
Залізняк Чорним шляхом з
гайдамаками, щоб ляхів, бачиш, різати...

Гайдамака_

І вішати, і мордувати!
Добре, ?й-богу, добре! Ну, це так!
Далебі, дав би карбованця,
якби був не пропив учора! Шкода!
Ну, нехай стара в'язне, більше м'яса буде
Поборгуй, будь ласкав, завтра оддам.
Утни ще що-небудь про гайдамаків.

Кобзар_

До грошей я не дуже ласий.

Аби була ласка слухати,
поки не охрип, співатиму;
а охрипну – чарочку,

другу ті? ледациці-живиці,

як то кажуть, та й знову.

Слухайте ж, панове громадо!

"Ночували гайдамаки
В зеленій діброві,
На припоні пасли коні,
Сідлані, готові.
Ночували ляшки-панки
В будинках з жидами,
Напилися, простяглися
Та й..."

Громада_

Цить лишень! зда?ться, дзвонять. Чу?ш?.. ще раз... о!..

"Задзвонили, задзвонили!" –
Пішла луна га?м.
"Ідіть же ви та молітесь,
А я dospіваю".

Повалили гайдамаки,
Аж стогне діброва;
Не повезли, а на плечах
Чумацькі волові
Несуть вози. А за ними
Сліпий Волох знову:
"Ночували гайдамаки
В зеленій діброві".
Шкандиба?, курника?,
І гич не до речі.
"Ну лиш іншу, старче божий!" –
З возами на плечах
Кричать йому гайдамаки.
"Добре, хлопці, нате!
Отак! отак! добре, хлопці!
А нуте, хлоп'ята,
Ушкваримо!"

Земля гнеться.
А вони з возами
Так і ріжуть. Кобзар гра?,
Дода? словами:
"Он гоп таки так!
Кличе Гандзю козак:
"Ходи, Гандзю, пожартую,
Ходи, Гандзю, поцілую;
Ходім, Гандзю, до попа
Богу помолиться;
Нема жита ні снопа,
Вари варениці".
Оженився, зажурився –
Нічого нема?;

У ряднині ростуть діти,
А козак співа?:
"І по хаті ти-ни-ни,
І по сінях ти-ни-ни,
Вари, жінко, лини,
Ти-ни-ни, ти-ни-ни!"

"Добре! Добре! Ще раз! Ще раз!"
Кричать гайдамаки.

"Ой гоп того дива!
Наварили ляхи пива,
А ми будем шинкувать,
Ляшків-панків частувать.
Ляшків-панків почасту?м,
З панянками пожарту?м.
Ой гоп таки так!
Кличе панну козак:
"Панно, пташко моя!
Панно, доле моя!
Не соромся, дай рученьку,
Ходім погуляймо;
Нехай людям лихо сниться,
А ми заспіваймо.
А ми заспіваймо,
А ми посідаймо,
Панно, пташко моя,
Панно, доле моя!"

"Ще раз, ще раз!"

"Якби таки або так, або сьак,
Якби таки запорозький козак,
Якби таки молодий, молодий,
Хоч по хаті б поводив, поводив.
Страх мені не хочеться
З старим дідом морочиться.
Якби таки..."

"Цу-цу, скажені! схаменіться!
Бач, розходилися! А ти,
Стара собако, де б молиться,
Верзеш тут погань. От чорти!"
Кричить отаман. Опинились;
Аж церков бачать. Дяк співа,
Попи з кадилами, з кропилом;
Громада – ніби нежива,
Анітелень... Поміж возами
Попи з кропилами пішли;
За ними корогви несли,
Як на Великдень над пасками.
"Молітесь, братія, молітесь! –
Так благочинний почина. –
Кругом святого Чигрина
Сторожа стане з того світу,
Не дасть святого розпинать.
А ви Укра?ну ховайте:
Не дайте матері, не дайте

В руках у ката пропадуть.
Од Конашевича і досі
Пожар не гасне, люде мруть,
Конають в тюрмах, голі, босі...
Діти нехрещені ростуть,
Козацькі діти; а дівчата!..
Землі козацько? краса
У ляха в'яне, як перш мати,
І непокрита коса
Стидом січеться; карі очі
В неволі гаснуть; розкувать
Козак сестру свою не хоче,
Сам не соромиться конать
В ярмі у ляха... горе, горе!
Молітесь, діти! страшний суд
Ляхи в Укра?ну несуть –
І заривають чорні гори.
Згадайте праведних гетьманів:
Де ?х могили? де лежить
Останок славного Богдана?
Де Остряниця сто?ть
Хоч би убогая могила?
Де Наливайкова? нема!
Живого й мертвого спалили.
Де той Богун, де та зима?
Інгул щозиму замерза? –
Богун не встане загатить
Шляхетським трупом . Лях гуля?!
Нема Богдана – червонить
І Жовті Води, й Рось зелену.
Суму? Корсунь староденний:
Нема журбу з ким поділить.
І Альта плаче: "Тяжко жити!
Я сохну, сохну... де Тарас?
Нема, не чуть... не в батька діти!"
Не плачте, братія: за нас
І душі праведних, і сила
Архістратиґа Миха?ла.
Не за горами кари час.
Молітесь, братія!"

Молились,

Молились щиро козаки,
Як діти, щиро; не журились,
Гадали те?... а зробилось –
Над козаками хусточки!
Одно добро, одна слава –
Білі? хустина,
Та й ту знімуть...
А диякон:

"Нехай ворог гине!
Беріть ножі! освятили".
Ударили в дзвони,
Реве га?м: "Освятили!"
Аж серце холоне!

Освятили, освятили!
Гине шляхта, гине!
Розібрали, заблищали
По всій Укра?ні

Треті півні

Ще день Україну катували
Ляхи скажені; ще один,
Один, останній, сумували
І Укра?на, і Чигрин.
І той минув – день Маковія,
Велике свято в Укра?ні.
Минув – і лях, і жидовин
Горілки, крові упивались,
Кляли схизмата, розпинали,
Кляли, що нічого вже взять.
А гайдамаки мовчки ждали,
Поки поганці ляжуть спать.
Лягли, і в голови не клали,
Що вже ?м завтра не вставать.
Ляхи заснули, а іуди
Ще лічать гроші уночі,
Без світла лічать бариші,
Щоб не побачили, бач, люде.
І ті на золото лягли
І сном нечистим задрімали.
Дрімають... навіки бодай задрімали!
А тим часом місяць пливе оглядять
І небо, і зорі, і землю, і море
Та глянуть на люде, що вони моторять,
Щоб богові вранці про те розказать.
Світить білолиций на всю Укра?ну,
Світить... а чи бачить мою сиротину,
Оксану з Вільшани, мою сироту?
Де ?? мордують, де вона ворку??
Чи зна? Ярема? чи зна?, чи чу??
Побачимо потім, а тепер не ту,
Не ту заспіваю, іншо? заграю;
Лихо – не дівчата – буде танцювать.
Недолю співаю козацького краю;
Слухайте ж, щоб дітям потім розказать,
Щоб і діти знали, внукам розказали,
Як козаки шляхту тяжко покарали
За те, що не вміла в добрі панувать.

Гомоніла Укра?на,
Довго гомоніла,
Довго, довго кров степами
Текла–червоніла.

Текла, текла та й висохла.
Степи зеленіють;
Діди лежать, а над ними
Могили синіють.
Та що з того, що високі?
Ніхто ?х не зна?,

Ніхто щиро не заплаче,
Ніхто не згада?.
Тільки вітер тихесенько
Пові? над ними,
Тільки роси ранесенько
Сльозами дрібними
?х умиють. Зійде сонце,
Осушить, пригрі?;
А унуки? ?м байдуже,
Панам жито сіють.
Багато ?х, а хто скаже,
Де Гонти могила, –
Мученика праведного
Де похоронили?
Де Залізняк, душа щира,
Де одпочива??
Тяжко! важко! Кат пану?,
А ?х не згадають.

Гомоніла Укра?на,
Довго гомоніла,
Довго, довго кров степами
Текла–червоніла.

І день, і ніч гвалт, гармати;
Земля стогне, гнеться;
Сумно, страшно, а згада?ш –
Серце усміхнеться.

Місяцю мій ясний! з високого неба
Сховайся за гору, бо світу не треба;
Страшно тобі буде, хоч ти й бачив Рось,
І Альту, і Сену , і там розлилось,
Не знать за що, крові широке? море.
А тепер що буде! Сховайся ж за гору;
Сховайся, мій друже, щоб не довелось
На старість заплакати...

Сумно, сумно серед неба
Ся? білолиций.
Понад Дніпром козак іде,
Може, з вечірниці.
Іде смутний, невеселий,
Ледве несуть ноги.
Може, дівчина не любить
За те, що убогий?
І дівчина його любить,
Хоч лата на латі.
Чорнобривий, а не згине,
То буде й багатий.
Чого ж смутний, невеселий
Іде – чуть не плаче?
Якусь тяжку недоленьку
Віщу? козаче,
Чу? серце, та не скаже,
Яке лихо буде.
Мине лихо... Кругом його

Мов вимерли люде.
Ані півня, ні собаки;
Тільки із-за гаю
Десь далеко сіроманці
Вовки завивають
Байдуже! іде Ярема,
Та не до Оксани,
Не в Вільшану на досвітки, –
До ляхів поганих
У Черкаси. А там третій
Півень заспіва?...
А там... а там... Йде Ярема,
На Дніпр погляда?.

"Ой Дніпре мій, Дніпре, широкий та дужий!
Багато ти, батьку, у море носив
Козацько? крові; ще понесеш, друже!
Червонив ти син?, та не напо?в;
А сю ніч уп'явся. Пекельне? свято
По всій Укра?ні сю ніч зареве;
Потече багато, багато, багато
Шляхетсько? крові. Козак оживе;
Оживуть гетьмани в золотім жупані;
Прокинеться доля; козак заспіва:
"Ні жида, ні ляха", а в степах України –
О боже мій милий – блисне булава!"

Так думав, ідучи в латаній свитині,
Сердега Ярема з свяченим в руках.
А Дніпр мов підслухав: широкий та синій,
Підняв гори-хвилі; а в очеретах
Реве, стогне, завива?,
Лози нагина?;
Грім гогоче, а блискавка
Хмару роздира?..
Іде собі наш Ярема,
Нічого не бачить;
Одна думка усміхнеться,
А друга заплаче.
"Там Оксана, там весело
І в сірій свитині;
А тут... а тут... що ще буде?
Може, ще загину".
А тим часом із байраку
Півень – кукуріку!
"А, Черкаси!.. боже милий!
Не вкоро́ти віку!"

Червоний бенкет

Задзвонили в усі дзвони
По всій Укра?ні;
Закричали гайдамаки:
"Гине шляхта, гине!
Гине шляхта! погуля?м
Та хмару нагрі?м!"
Зайнялася Смілянщина,

Хмара червоні?.
А найперша Медведівка
Небо нагрівает?.
Горить Сміла, Смілянщина
Кров'ю підпливає?.
Горить Корсунь, горить Канів,
Чигирин, Черкаси;
Чорним шляхом запалало,
І кров полилася
Аж у Волинь. По Поліссі
Гонта бенкету?,
А Залізник в Смілянщині
Домаку гарту?,
У Черкасах, де й Ярема
Пробу? свячений.
"Отак, отак! добре, діти,
Мордуйте скажених!
Добре, хлопці!" – на базарі
Залізник гука?.
Кругом пекло; гайдамаки
По пеклу гуляють.
А Ярема – страшно глянуть
По три, по чотири
Так і кладе. "Добре, сину,
Матері ?х хиря!
Мордуй, мордуй, в раю будеш
Або есаулом.

Гуляй, сину! нуте, діти!"
І діти майнули
По горищах, по коморах,
По льохах, усюди;
Всіх уклали, все забрали.
"Тепер, хлопці, буде!
Утомились, одпочиньте".
Улиці, базари
Крились трупом, пили кров'ю.
"Мало клятим кари!
Ще раз треба перемучить,
Щоб не повставали
Нехрещені, кляті душі".
На базар збирались
Гайдамаки. Йде Ярема,
Залізник гука?:
"Чу?ш, хлопче? ходи сюди!
Не бійсь, не злякаю".
"Не боюся!" Знявши шапку,
Став, мов перед паном.
"Відкіля ти? хто ти такий?"
"Я, пане, з Вільшани".
"З Вільшано?, де титаря
Пси замордували?"
"Де? якого?"

"У Вільшаній;
І кажуть, що вкрали
Дочку його, коли зна?ш".

"Дочку, у Вільшаній?"
"У титаря, коли знавав".
"Оксано, Оксано!" –
Ледве вимовив Ярема
Та й упав додолу.
"Еге! ось що... Шкода хлопця,
Провітри, Миколо!"
Провітрився. "Батьку! брате!
Чом я не сторукий?
Дайте ножа, дайте силу,
Муки ляхам, муки!
Муки страшно?, щоб пекло
Тряслося та мліло!"
"Добре, сину, ножі будуть
На святе? діло.
Ходім з нами у Лисянку
Ножі гартувати!"
"Ходім, ходім, отамане,
Батьку ти мій, брате,
Мій ?диний! На край світа
Полечу, достану,
З пекла вирву, отамане...
На край світа, пане...
На край світа, та не найду,
Не найду Оксани!"
"Може, й найдеш. А як тебе
Зовуть? я не знаю".
"Яремою".

"А прізвище?"
"Прізвища нема?!"
"Хіба байстрюк? Без прізвища
Запиши, Миколо,
У ре?стер. Нехай буде!"
Нехай буде Голий,
Так і пиши!"

"Ні, погано!"
"Ну, хіба Бідою?"
"І це не так".
"Стривай лишень,
Пиши Галайдою".
Записали.

"Ну, Галайдо,
По?дем гуляти.
Найдеш долю... а не найдеш...
Рушайте, хлоп'ята".
І Яремі дали коня
Зайвого з обозу.
Усміхнувся на воронім
Та й знову у сльози.
Ви?хали з'а царину;
Палають Черкаси...
"Чи всі, діти?"
"Усі, батьку!"
"Гайда!"

Простяглася

По діброві понад Дніпром
Козацька ватага.
А за ними кобзар Волох
Переваги-ваги

Шкандибав на конику,
Козакам співа?:
"Гайдамаки, гайдамаки,
Залізняк гуля?".
По?хали... а Черкаси
Палають, палають.
Байдуже, ніхто й не гляне.
Сміються та лають
Кляту шляхту. Хто балака,
Хто кобзаря слуха.
А Залізняк попереду,
Нашорошив уха;
Іде собі, люльку курить,
Нікому ні слова.
А за ним німий Ярема.
Зелена діброва,
І темний гай, і Дніпр дужий,
І високі гори,
Небо, зорі, добро, люде
І люте? горе –
Все пропало, все! нічого
Не зна?, не бачить,
Як убитий. Тяжко йому,
Тяжко, а не плаче.
Ні, не плаче: змія люта,
Жадна випива?
Його сльози, давить душу,
Серце роздира?..
"Ой ви, сльози, дрібні сльози!
Ви зми?те горе;
Змийте його... тяжко! нудно!
І синього моря,
І Дніпра, щоб вилить люте,
І Дніпра не стане.
Занапастить хіба душу?
Оксано, Оксано!
Де ти, де ти? подивися,
Моя ти ?дина,
Подивися на Ярему.
Де ти? Може, гине,
Може, тяжко клене долю,
Клене, умира?
Або в пана у кайданах
У склепу кона?..
Може, згаду? Ярему,
Згаду? Вільшану,
Кличе чого: "Серце мо?,
Обніми Оксану!
Обнімемось, мій соколе!

Навіки зомлі?м.
Нехай ляхи знущаються,
Не почу?м!.." Ві?,
Ві? вітер з-за Лиману,
Гне тополю в полі, –
І дівчина похилиться,
Куди гне недоля.
Посуму?, пожуриться,
Забуде... і, може...
У жупані, сама пані;
А лях... боже, боже!
Карай пеклом мою душу,
Вилий муки море,
Розбий кару надо мною,
Та не таким горем
Карай серце: розірветься,
Хоч би було камень.
Доле моя! серце мо?!
Оксано, Оксано!
Де ти ділася-поділась?"
І хлинули сльози;
Дрібні-дрібні полилися.
Де вони взялися!
А Залізник гайдамакам
Каже опинитись:
"У ліс, хлопці! вже світа?,
І коні пристали:
Попасемо", – і тихенько
У лісі сховались.

Гупалівщина

Зійшло сонце; Укра?на
Де палала, тліла,
А де шляхта, запертися,
У будинках мліла.
Скрізь по селах шибениці;
Навішано трупу –
Тільки старших, а так шляхта
Купою на купі.
На улицах, на розпуттях
Собаки, ворони
Гризуть шляхту, клюють очі;
Ніхто не боронить.
Та й нікому: осталися
Діти та собаки, –
Жінки навіть з рогачами
Пішли в гайдамаки.

Отаке-то було лихо
По всій Укра?ні!
Гірше пекла... А за віщо,
За що люде гинуть?
Того ж батька, такі ж діти, –
Жити б та брататься.
Ні, не вміли, не хотіли,
Треба роз'?днатися!

Треба крові, брата крові,
Бо заздро, що в брата
? в коморі і надворі,
І весело в хаті!
"Уб'єм брата! спалим хату!" –
Сказали, і сталося–
Все б, здається; ні, на кару
Сироти остались.
В сльозах росли, та й вирости;
Замучені руки
Розв'язались – і кров за кров,
І муки за муки!
Болить серце, як згада?ш:
Старих слов'ян діти
Впились кров'ю. А хто винен?
Ксьондзи, ?зу?ти.

Мандрували гайдамаки
Лісами, ярами,
А за ними і Галайда
З дрібними сльозами.
Вже минули Воронівку,
Вербівку; в Вільшану
При?хали. "Хіба спитать,
Спитать про Оксану?
Не спитаю, щоб не знали,
За що пропадаю".
А тим часом гайдамаки
Й Вільшану минають.
Пита?ться у хлопчика:
"Що, титаря вбили?"
"Ба ні, дядьку; батько казав,
Що його спалили
Оті ляхи, що там лежать,
І Оксану вкрали.
А титаря на цвинтарі
Вчора поховали".
Не дослухав... "Неси, коню!"
І поводи кинув.
"Чом я вчора, поки не знав,
Вчора не загинув!
А сьогодні, коли й умру,
З домовини встану
Ляхів мучить. Серце мо?!
Оксано! Оксано!
Де ти?"

Замок, зажурився,
По?хав ходою.
Тяжко-важко сіромасі
Боротись з нудьгою.
Догнав сво?х. Боровиків
Вже хутір минають.
Корчма тлі? з стодолю,
А Лейби нема?.
Усміхнувся мій Ярема,
Тяжко усміхнувся.

Отут, отут позавчора
Перед жидом гнувся,
А сьогодні... та й жаль стало,
Що лихо минуло.
Гайдамаки понад яром
З шляху повернули.
Наганяють півпарубка.
Хлопець у свитині
Полатаній, у постолах;
На плечах торбина.
"Гей, старченя! стривай лишень!"
"Я не старець, пане!
Я, як бачте, гайдамака".
"Який же поганий!"
"Відкіля ти?"
"З Керелівки".
"А Будища знаєш?
І озеро коло Будищ?"
"І озеро знаю,
Отам воно; оцим яром
Втрапите до його".
"Що, сьогодні ляхів. бачив?"
"Нігде ні одного;
А вчора було багато.
Вінки не святити:
Не дали ляхи прокляті.
Зате ж ?х і били,
І я, й батько святим ножем;
А мати нездужа,
А то й вона б".
"Добре, хлопче.
Ось на ж тобі, друже,
Цей дукачик, та не згуби".
Узяв золотого,
Подивився: "Спасибі вам!"
"Ну, хлопці, в дорогу!
Та чу?те? без гомону.
Галайдо, за мною!
В оцім яру ? озеро
Й ліс попід горою,
А в лісі скарб. Як при?дем,
То щоб кругом стали,
Скажи хлопцям. Може, льохи
Стерегти осталась
Яка погань".

При?хали.

Стали кругом ліса;
Дивляться – нема нікого...
"Ту ?х достобіса!
Які груші уродили!
Збивайте, хлоп'ята!
Швидше! швидше! Отак, отак!
І конфедерати
Посипалися додолу,
Груші гнилобокi.

Позбивали, упорались;
Козакам нівроку,
Найшли льохи, скарб забрали,
У ляхів кишені
Потрусили та й потягли
Карати мерзенних
У Лисянку.

Бенкет у Лисянці

Смеркалося. із Лисянки
Кругом засвітило:
Ото Гонта з Залізняком
Люльки закурили.
Страшно, страшно закурили!
І в пеклі не вміють
Отак курить. Гнилий Тікич
Кров'ю червоні?
Шляхетською, жидівською;
А над ним палають
І хатина, і будинок;
Мов доля кара?
Вельможного й неможного.
А серед базару
Сто?ть Гонта з Залізняком,
Кричать: "Ляхам кари!
Кари ляхам, щоб каялись!"
І діти карають.
Стогнуть, плачуть; один просить,
Другий проклина?;
Той молиться, сповіда?
Гріхи перед братом,
Уже вбитим. Не милують,
Карають, завзяті.
Як смерть люта, не вважають
На літа, на вроду
Шляхтяночки й жидівочки.
Тече кров у воду.
.Ні каліка, ані старий,
Ні мала дитина
Не остались, – не вблагали
Лихо? години.
Всі полягли, всі покотом;
Ні душі живо?
Шляхетсько? й жидівсько?..
А пожар удво?
Розгорівся, розпалався
До само? хмари.
А Галайда, знай, гука?:
"Кари ляхам, кари!"
Мов скажений, мертвих ріже,
Мертвих віша, палить.
"Дайте ляха, дайте жида!
Мало мені, мало!
Дайте ляха, дайте крові
Наточить з поганих!

Крові море... мало моря...
Оксано! Оксано!
Де ти?" – крикне й схова?ться
В полум'?, в пожарі.
А тим часом гайдамаки
Столи вздовж базару
Поставили, несуть страву,
Де що запопали,
Щоб засвітла повечерять.
"Гуляй!" – загукали.
Вечеряють, а кругом ?х
Пекло червоні?.
У полум'?, повішані
На кроквах, чорніють
Панські трупи. Горять крокви
І падають з ними.
"Пийте, діти! пийте, лийте!
З панами такими,
Може, ще раз зустрінемось,
Ще раз погуля?м.–
І поставець одним духом
Залізняк черка?.–
За прокляті ваші трупи,
За душі прокляті
Ще раз вип'ю! Пийте, діти!
Вип'?м, Гонто, брате!
Вип'?м, друже, погуля?м
Укупочці, в парі.
А де ж Волох? заспівай лиш
Нам, старий кобзарю!
Не про дідів, бо незгірше
Й ми ляхів кара?м;
Не про лихо; бо ми його
Не знали й не зна?м.
Весело? утни, старче,
Щоб земля ломилась, –
Про вдовицю–молодицю,
Як вона журилась".

(Кобзар гра? й приспіву?)

"Од села до села
Танці та музики;
Курку, яйця продала –
Маю черевики.
Од села до села
Буду танцювати:
Ні корови, ні вола –
Осталася хата.
Я оддам, я продам
Кумові хатину,
Я куплю, я зроблю
Яточку під тинем;
Торгувать, шинкувать
Буду чарочками,
Танцювать та гулять
Таки з парубками.

Ох ви, дітки мо?,
Мо? голуб'ята,
Не журіться, подивіться,
Як танцю? мати.
Сама в найми піду,
Діток в школу оддам,
А червоним черевичкам
Таки дам, таки дам!"

"Добре! добре! Ну, до танців,
До танців, кобзарю!"
Сліпий вшкварив – навприсядки
Пішли по базару.
Земля гнеться. "Нумо, Гонто!"
"Нум, брате Максиме!
Ушкваримо, мій голубе,
Поки не загинем!"

"Не дивуйтеся, дівчата,
Що я обідрався;
Бо мій батько робив гладко,
То й я в його вдався".
"Добре, брате, ?й же.богу!"
"Ану ти, Максиме!"
"Постривай лиш!"

"Отак чини, як я чиню:
Люби дочку абицію –
Хоч попову, хоч дякову,
Хоч хорошу мужикову".

Всі танцюють, а Галайда
Не чу?, не бачить.
Сидить собі кінець стола,
Тяжко-важко плаче,
Як дитина. Чого б, бачся?
В червонім жупані,
І золото, і слава ?,
Та нема Оксани;
Ні з ким долю поділити,
Ні з ким заспівати;
Один, один сиротою
Мусить пропадати.
А того, того й не зна?,
Що його Оксана
По тім боці за Тікичем
В будинку з панами,
З тими самими ляхами,
Що замордували
?? батька. Недолюди,
Тепер заховались
За мурами та дивитесь,
Як жиди конають,
Брати ваші! А Оксана
В вікно погляда?
На Лисянку засвічену.
"Де то мій Ярема?" –

Сама дума?. Не зна?,
Що він коло не?,
У Лисянці, не в свитині –
В червонім жупані,
Сидить один та дума?:
"Де моя Оксана?
Де вона, моя голубка
Приборкана, плаче?"
Тяжко йому.

А із яру

В кире? козачій
Хтось крадеться.
"Хто ти такий?"
Галайда пита?.
"Я посланець пана Гонти.
Нехай погуля?,
Я подожду".

"Ні, не діждеш,
Жидівська собако!"
"Ховай боже, який я жид!
Бачиш? Гайдамака!
Ось копійка... подивися...
Хіба ти не зна?ш?"
"Знаю, знаю, – і свячений
З халяви вийма?..–
Признавайсь, проклятий жиде,
Де моя Оксана?"
Та й замахнувся.
"Ховай боже!..
В будинку... з панами...
Вся в золоті..."
"Виручай же!

Виручай, проклятий!"
"Добре, добре... Які ж бо ви,
Яremo, завзяті!
Іду зараз і виручу:
Гроші мур ламають.
Скажу ляхам – замість Паца..."
"Добре, добре! знаю.
Іди швидче!"

"Зараз, зараз!
Гонту забавляйте,
З півупруга, а там нехай.
Ідіть же гуляйте...
Куди везти?"

"У Лебедин!

У Лебедин, – чу?ш?"
"Чую, чую".

І Галайда

З Гонтою танцю? .
А Залізник бере кобзу:
"Потанцюй, кобзарю,
Я заграю" .

Навприсядки

Сліпий по базару
Оддира? постолами,
Дода? словами:

"На городі пастернак;
Чи я ж тобі не козак, не козак?
Чи я ж тебе не люблю, не люблю?
Чи я ж тобі черевичків не куплю?
Куплю, куплю чорпнобрива.
Куплю, куплю того дива.
Буду, серце, ходить,
Буду, серце, любить" .

"Ой гоп,гопака!
Полюбила козака,
Та рудого, та старого –
Лиха доля така.
Іди ж доле, за журбою,
А ти, старий, за водою,
А я – так до шинку.
Вип'ю чарку, вип'ю другу,
Вип'ю третю на потуху.
П'яту, шосту, та й кінець.
Пішла баба у танець,
А за нею горобець
Викрутасом–вихилясом...

Молодець горобець!
Старий рудий бабу кличе,
А та йому дулі тиче:
"Оженився, сатано, –
Заробляй же на пшоно;
Треба діток годувать,
Треба діток одягать.
А я буду добувать,
А ти, старий, не гріши,
Та в запічку колиши,
Та мовчи, не диши" .

"Як була я молодю преподобницею,
Повісила хвартушину над віконницею;
Хто йде – не мине,
То кивне, то моргне.
А я шовком вишиваю,
В кватирочку виглядаю:
Семени, Івани,
Надівайте жупани,
Та ходімо погуляймо,
Та сядемо заспіваймо" .

"Заганяйте квочку в бочку,

А курчата в вершу
· · · · ·
· · · · ·
І... гу!

Загнув батько дугу,
Тягне мати супоню.
А ти зав'яжи, доню".

"Чи ще? чи годі?"
"Ще, ще!

Хоч погану! самі ноги носять"

"Ой сип сирівець
Та криши опеньки:
Дід та баба,

То й до ладу, –
Обо? раденькі.

Ой сип сирівець
Та криши петрушку:
· · · · ·
· · · · ·

Ой сип сирівець
Та накриши хріну:
· · · · ·
· · · · ·

Ой сип воду, воду
Та пошукай броду, броду..."

"Годі, годі! – кричить Гонта.
Годі, погаса?.
Світла, діти!.. А де Лейба?
Ще його нема??
Найти його та повісить.
Петелька свиняча!
Гайда, діти! погаса?
Каганець козачий".
А Галайда: "Отамане!
Погуляймо, батьку!
Дивись – горить; на базарі
І видко, і гладко.
Потанцю?м. Грай, кобзарю!"
"Не хочу гуляти!
Огню, діти! дьогтю, клоччя!
Давайте гармати;
В потайники пустіть огонь!
Думають, жартую!"
Заревіли гайдамаки:
"Добре, батьку! чу?м!"
Через греблю повалили,
Гукають, співають.
А Галайда кричить: "Батьку!
Стійте!.. пропадаю!
Постривайте, не вбивайте:
Там моя Оксана.
Годиночку, батьки мо?!

Я ?? досту!"
"Добре, добре!.. Залізняче,
Гукни, щоб палили.
Преподобиться з ляхами...
А ти, сизокрилий,
Найдеш іншу".
Оглянувся –

Галайди нема?..
Ревуть гори – і будинок
З ляхами гуля?
Коло хмари. Що осталося,
Пеклом запалало...
"Де Галайда?" – Максим кличе.
І сліду не стало...

Поки хлоп'ята танцювали,
Ярема з Лейбою прокralись
Аж у будинок, в самий льох;

Оксану вихопив чуть живу
Ярема з льоху та й полинув
У Лебедин...

Лебедин

"Я сирота з Вільшано?,
Сирота, бабусю.
Батька ляхи замучили,
А мене... боюся.
Боюсь згадать, моя сиза...
Узяли з собою.
Не розпитуй, бабусенько,
Що було зо мною.
Я молилась, я плакала,
Серце розривалось,
Сльози сохли, душа мерла...
Ох, якби я знала,
Що побачу його ще раз,
Що побачу знову, –
Вдво?, втро? б витерпіла
За ?дине слово!
Вибачай, моя голубко!
Може, я грішила,
Може, бог за те й кара?,
Що я полюбила, –
Полюбила стан високий
І карі? очі,

Полюбила, як уміла,
Як серденько хоче.
Не за себе, не за батька
Молилась в неволі, –
Ні, бабусю, а за його,
За милого, долю.
Карай, боже! твою правду
Я витерпів мушу.

Страшно сказати: я думала
Занапастити душу—
Якби не він, може б... може,
І занапастила.
Тяжко було! Я думала:
"О боже мій милий!
Він сирота, – хто без мене
Його привіта??
Хто про долю, про недолю,
Як я, розпита??
Хто обійме, як я, його?
Хто душу покаже?
Хто сироті убогому
Добре слово скаже?"
Я так думала, бабусю,
І серце сміялось:
"Я сирота: без матері,
Без батька осталась,
І він один на всім світі,
Один мене любить;
А почу?, що я вбилась,
То й себе погубить".
Так я думала, молилась,
Ждала, виглядала.
Нема його, не прибуде, –
Одна я осталась..."
Та й заплакала. Черниця,
Стоя коло не?,
Зажурилась.

"Бабусенько!

Скажи мені, де я?"
"В Лебедині, моя пташко,
Не вставай: ти хвора".
"В Лебедині! чи давно я?"
"Ба ні, позавчора".
"Позавчора?... Стривай, стривай...
Пожар над водою...
Жид, будинок, Майданівка...
Зовуть Галайдою..."
"Галайдою Яремою
Себе назива?

Той, що привіз..."
"Де він, де він?
Тепер же я знаю!..."
"Через тиждень обіцявся
Прийти за тобою".
"Через тиждень! через тиждень!
Раю мій, покою!
Бабусенько, минулася
Лихая година!
Той Галайда – мій Ярема!..
По всій Укра?ні
Його знають. Я бачила,
Як села горіли;

Я бачила – кати-ляхи
Трусилися, мліли,
Як хто скаже про Галайду.
Знають вони, знають,
Хто такий, і відкіля він,
І кого шука?!..
Мене шукав, мене найшов.
Орел сизокрилий!
Прилітай же, мій соколе,
Мій голубе сизий!
Ох, як весело на світі,
Як весело стало!
Через тиждень, бабусенько..
Ще три дні осталось.
Ох, як довго!..
"Загрібай, мамо, жар, жар,
Буде тобі дочки жаль, жаль..."
Ох, як весело на світі!
А тобі, бабусю,
Чи весело?"

"Я тобою,

Пташко, веселюся".
"А чом же ти не співа?ш?"
"Я вже одспівала..."
Задзвонили до вечерні;
Оксана осталась,
А черниця, помолившись,
В храм пошкандибала.
Через тиждень в Лебедині
У церкві співали:
Ісаїя, ли й куй! Вранці
Ярему вінчали;
А ввечері мій Ярема
(От хлопець звичайний!),
Щоб не сердить отамана,
Покинув Оксану:
Ляхів кінча; з Залізняком
Весілля справля?
В Уманщині, на пожарах.
Вона вигляда?, –
Вигляда?, чи не ?де
З боярами в гості –
Перевезти із келі?
В хату на помості.
Не журися, сподівайся
Та богу молися.
А мені тепер на Умань
Треба подивитись.

Гонта в Умані

Хвалилися гайдамаки, _
на Умань ідучи: _
"Будем дроти, пане-брате, _
З китайки онучі". _

Минають дні, мина? літо,
А Укра?на, знай, горить;
По селах голі плачуть діти –
Батьків нема?. Шелестить
Пожовкле листя по діброві;
Гуляють хмари; сонце спить;
Нігде не чу? людсько? мови;
Звір тільки ви? по селу,
Гризучи трупи. Не ховали,
Вовків ляхами годували,
Аж поки снігом занесло
Огризки вовчі...
Не спинила хуртовина
Пекельно? кари:
Ляхи мерзли, а козаки
Грілись на пожарі.
Встала й весна, чорну землю
Сонну розбудила,
Уквітчала ?? рястом,
Барвінком укрила;
І на полі жайворонок,
Соловейко в га?
Землю, убрану весною,
Вранці зустрічають
Рай, та й годі! А для кого?
Для людей. А люде?
Не хочуть на його й глянуть,
А глянуть – огудять.
Треба кров'ю домальовать,
Освітить пожаром;
Сонця мало, рясту мало,
І багато хмари.
Пекла мало!.. Люде, люде!
Коли-то з вас буде
Того добра, що ма?те?
Чудні, чудні люде!
Не спинила весна крові,
Ні злості людсько?.
Тяжко глянуть; а згада?м –
Так було і в Тро?.
Так і буде.

Гайдамаки

Гуляють, карають;
Де про?дуть – земля горить,
Кров'ю підплива?.
Придбав Максим собі сина
На всю Укра?ну.
Хоч не рідний син Ярема,
А щира. дитина.
Максим ріже, а Ярема
Не ріже – люту?:
З ножем в руках, на пожарах
І дню? й ночу?.
Не милу?, не мина?
Нігде ні одного:

За титаря ляхам платить,
За батька святого,
За Оксану... та й зомлі?,
Згадавши Оксану.
А Залізняк: "Гуляй, сину,
Поки доля встане!
Погуля?м!"

Погуляли

Купою на купі
Од Ки?ва до Умані
Лягли ляхи трупом.
Як та хмара, гайдамаки
Умань обступили
Опівночі; до схід сонця
Умань затопили;
Затопили, закричали:
"Карай ляха знову!"
Покотились по базару
Кінні narodowi;
Покотились малі діти
І каліки хворі.
Гвалт і галас. На базарі,
Як посеред моря
Кровавого, сто?ть Гонто
З Максимом завзятим.
Кричать удвох: "Добре, діти!
Отак ?х, проклятих!"
Аж ось ведуть гайдамаки
Ксьондза-?зу?та

І двох хлопців. "Гонто, Гонто!
Оце тво? діти.
Ти нас ріжеш – заріж і ?х:
Вони католики.
Чого ж ти став? чом не ріжеш?
Поки невеликі,
Заріж і ?х, бо виростуть,
То тебе заріжуть..."
"Убийте пса! а собачат
Сво?ю заріжу.
Клич громаду. Признавайтесь,
Що ви католики!"
"Католики... бо нас мати..."
"Боже мій великий!
Мовчіть, мовчіть! знаю, знаю!"
Зібралась громада.
"Мо? діти католики...
Щоб не було зради,
Щоб не було поговору,
Панове громадо!
Я присягав, брав свячений
Різати католика.
Сини мо?, сини мо?!
Чом ви не великі?
Чом ви ляха не ріжете?.."

"Будем різать, тату!"
"Не будете! не будете!
Будь проклята мати,
Та проклята католичка,
Що вас породила!
Чом вона вас до схід сонця
Була не втопила?
Менше б гріха: ви б умерли
Не католиками;
А сьогодні, сини мо?,
Горе мені з вами!
Поцілуйте мене, діти,
Бо не я вбиваю,
А присяга". Махнув ножем –
І дітей нема?!
Попадали зарізані.
"Тату! – белькотали, –
Тату, тату... ми не ляхи!
Ми..." – та й замовчали.
"Поховать хіба?"
"Не треба!

Вони католики.
Сини мо?, сини мо?!
Чом ви не великі?
Чом ворога не різали?
Чом матір не вбили,
Ту прокляту католичку,
Що вас породила?..
Ходім, брате!"
Взяв Максима,
Пішли вздовж базару
І обидва закричали:
"Кари ляхам, кари!"
І карали: страшно, страшно
Умань запалала.
Ні в будинку, ні в костьолі,
Нігде не осталося,
Всі полягли. Того лиха
Не було ніколи,
Що в Умані робилося.
Базиліан школу,
Де учились Гонти діти,
Сам Гонта руйну?:
"Ти по?ла мо?х діток! –
Гука?, люту?. –
Ти по?ла невеликих,
Добру не навчила!..
Валіть стіни!"
Гайдамаки

Стіни розвалили, –
Розвалили, об каміння
Ксьондзів розбивали,
А школярів у криниці
Живих поховали.
До само? ночі ляхів мордували;

Душі не осталося. А Гонта кричить:
"Де ви, людо?ди? де ви поховались?
З'їли мо?х діток, – тяжко мені жить!
Тяжко мені плакати! ні з ким говорить!
Сини мо? любі, мо? чорноброві!
Де ви поховались? Крові мені, крові!
Шляхетсько? крові, бо хочеться пить,
Хочеться дивитись, як вона чорні?,
Хочеться напитись... Чом вітер не ві?,
Ляхів не наві??.. Тяжко мені жить!
Тяжко мені плакати! Праведні? зорі!
Сховайтесь за хмару: я вас не займав,
Я дітей зарізавав!.. Горе мені, горе!
Де я прихилюся?"
Так Гонта кричав,
По Умані бігав. А серед базару,
В крові, гайдамаки ставили столи;
Де що запопали, страви нанесли
І сіли вечерять. Остатня кара,
Остатня вечеря!
"Гуляйте, сини!
Пийте, поки п'ється, бийте, поки б'ється! –
Залізник гука?, – Ану, навісний,
Ушквар нам що-небудь, нехай земля гнеться,
Нехай погуляють мо? козаки!"
І кобзар ушкварив:

"А мій батько орандар,
Чоботар;

Моя мати пряха
Та сваха;

Брати мо?, соколи,
Привели

І корову із діброви,
І намиста нанесли.
А я собі Христа
В намисті,

А на лиштві листя
Та листя,

І чоботи, і підкови.
Вийду вранці до корови,
Я корову напою,
Подую,

З парубками постою,
Постою".

"Ой гоп по вечері,
Замикайте, діти, двері,
А ти, стара, не журись
Та до мене пригорнись!"

Всі гуляють. А де ж Гонта?
Чом він не гуля??
Чому не п'є з козаками?
Чому не співа??
Нема його; тепер йому,
Мабуть, не до не?,
Не до співи.

А хто такий

У чорній кире?
Через базар переходить?
Став; розрива купу
Ляхів мертвих: шука когось.
Нагнувся, два трупи
Невеликих взяв на плечі
І, позад базару,
Через мертвих переступа,
Криється в пожарі
За костюлом. Хто ж це такий?
Гонта, горем битий,
Несе дітей поховати,
Землею накрити,
Щоб козацьке мале тіло
Собаки не їли.
І темними улицями,
Де менше горіло,
Поніс Гонта дітей своїх,
Щоб ніхто не бачив,
Де він синів похова?
І як Гонта плаче.
Виніс в поле, геть од шляху,
Свячений вийма?
І свяченим копа яму.
А Умань пала?,
Світить Гонті до роботи
І на дітей світить.
Неначе сплять одягнені.
Чого ж страшні діти?
Чого Гонта ніби краде
Або скарб хова??
Аж труситься. Із Умані
Де-де чуть – гукають
Товариші-гайдамаки;

Гонта мов не чу?,
Синам хату серед степу
Глибоку буду?.
Та й збудував. Бере синів,
Кладе в темну хату
Й не дивиться, ніби чу?:
"Ми не ляхи, тату!"
Поклав обох; із кишені
Китайку вийма?;
Поцілував мертвих в очі,
Хрестить, накрива?
Червоною китайкою

Голови козачі.
Розкрив, ще раз подивився...
Тяжко-важко плаче:
"Сини мо?, сини мо?!
На ту Укра?ну
Дивітеся: ви за не?
Й я за не? гину.
А хто мене похова??
На чужому полі
Хто заплаче надо мною?
Доле моя, доле!
Доле моя нещаслива!
Що ти наробила?
Нащо мені дітей дала?
Чом мене не вбила?
Нехай вони б поховали,
А то я ховаю".
Поцілував, перехрестив,
Покрив, засипа?:
"Спочивайте, сини мо?,
В глибокій оселі!
Сука мати не придбала
Ново? постелі.
Без васильків і без рути
Спочивайте, діти,
Та благайте, просіть бога,
Нехай на сім світі
Мене за вас покара?,
За гріх сей великий.
Просіть, сини! я прощаю,
Що ви католики".
Зрівняв землю, покрив дерном,
Щоб ніхто не бачив,
Де полягли Гонти діти,
Голови козачі.
"Спочивайте, виглядайте,
Я швидко прибуду.
Укоротив я вам віку,
І мені те буде.
І мене вб'ють... коли б швидче!
Та хто похова??
Гайдамаки!.. Піду ще раз.
Ще раз погуляю!.."
Пішов Гонта похилившись;
Іде, спотикнеться.
Пожар світить; Гонта гляне,
Гляне – усміхнеться.
Страшно, страшно усміхався,
На степ оглядався.
Утер очі... тільки мрі?
В диму, та й сховався.

Епілог

Давно те минуло, як, мала дитина,
Сирота в ряднині, я колись блукав
Без свити, без хліба по тій Укра?ні,

Де Залізняк, Гонта з свяченим гуляв.
Давно те минуло, як тими шляхами,
Де йшли гайдамаки, – малими ногами
Ходив я, та плакав, та людей шукав,
Щоб добру навчили. Я тепер згадав,
Згадав, та й жаль стало, що лихо минуло.
Молоде? лихо! якби ти вернулось,
Проміняв би долю, що маю тепер.
Згадаю те лихо, степи ті безкра?,
І батька, і діда старого згадаю...
Дідусь ще гуля?, а батько вже вмер.
Бувало, в неділю, закривши мінею,
По чарці з сусідом випивши ті??.
Батько діда просить, щоб той розказав
Про Колі?вщину, як колись бувало,
Як Залізняк, Гонта ляхів покарав.
Столітні? очі, як зорі, сіяли,
А слово за словом сміялось, лилось:
Як ляхи конали, як Сміла горіла.
Сусіди од страху, од жалю німіли.
І мені, малому, не раз довелось
За титаря плакати. І ніхто не бачив,
Що мала дитина у куточку плаче.
Спасибі, дідусю, що ти заховав
В голові столітній ту славу козачу:
Я ?? онукам тепер розказав.

Вибачайте, люде добрі,
Що козацьку славу
Так навмання розказую,
Без книжно? справи.
Так дід колись розказував,
Нехай здоров буде!
А я за ним. Не знав старий,
Що письменні люде
Ті? речі прочитають.
Вибачай, дідусю, –
Нехай лають; а я поки
До сво?х вернуся
Та доведу вже до краю,
Доведу – спочину
Та хоч крізь сон подивлюся
На ту Укра?ну,
Де ходили гайдамаки
З святими ножами, –
На ті шляхи, що я міряв
Малими ногами.

Погуляли гайдамаки,
Добре погуляли:
Трохи не рік шляхетською
Кров'ю напували
Укра?ну, та й замовкли –
Ножі пощербили.
Нема Гонти; нема йому
Хреста, ні могили бв.
Буйні вітри розмахали

Попіл гайдамаки,
І нікому помолитись,
Нікому заплакати.
Один тільки брат названий
Оставсь на всім світі,
Та й той – почув, що так страшно
Пекельні? діти
Його брата замучили,
Залізник заплакав
Вперше зроду; сльози не втер,
Умер неборака.
Нудьга його задавила
На чужому полі,
В чужу землю положила:
Така його доля!
Сумно-сумно гайдамаки
Залізную силу
Поховали; насипали
Високу могилу;
Заплакали, розійшлися,
Відкіля взялися.

Один тільки мій Ярема
На кий похилився,
Стояв довго. "Спочинь, батьку,
На чужому полі,
Бо на своєм нема місця,
Нема місця волі...
Спи, козаче, душа щира!
Хто-небудь згада?".

Пішов степом сіромаха,
Сльози утира?.
Довго, довго оглядався,
Та й не видко стало.
Одна чорна серед степу
Могила осталась.

Посіяли гайдамаки
В Україні жито,
Та не вони його жали.
Що мусим робити?
Нема правди, не виросла;
Кривда повива?–
Розійшлися гайдамаки,
Куди який зна?:
Хто додому, хто в діброву,
З ножем у халяві,
Жидів кінчать. Така й досі
Осталася слава.
А тим часом стародавню
Січ розруйнували:
Хто на Кубань, хто за Дунай,
Тільки і остались,
Що пороги серед степу.
Ревуть завивають:
"Поховали дітей наших

І нас розривають".
Ревуть собі й ревітимуть –
?х люде минули;
А Укра?на навіки,
Навіки заснула.

З того часу в Укра?ні
Жито зелені?;
Не чуть плачу, ні гармати,
Тільки вітер ві?,
Нагина? верби в га?,
А тирсу на полі.
Все замовкло. Нехай мовчить:
Така божа воля.

Тільки часом увечері
Понад Дніпром, га?м
Ідуть старі гайдамаки,
Ідучи співають:

"А в нашого Галайди хата на помості.
Грай, море! добре, море!
Добре буде, Галайда!"

[Квітень–листопад 1841]

Передмова

По мові – передмова. Можна і без не?, так ось бачте що: все, що я бачив надрукованого, – тільки бачив, а прочитав дуже небагато, – всюди ? передслово, а в мене нема. Якби я не друкував сво?х "Гайдамаків", то воно б не треба і передмови. А коли вже пускаю в люди, то треба і з чим, щоб не сміялись на обірванців, щоб не сказали: "От який! хіба діди та батьки дурніші були, що не пускали в люди навіть грамотки без предисловія". Так, далєбі, так, вибачайте, треба предислові?. Так як же його скомпонувать? щоб, зна?те, не було і кривди, щоб не було і правди, а так, як всі предисловія komponуються. Хоч убий, не вмію; треба б хвалить, так сором, а гудить не хочеться. Начнем же уже начало книги с и ц е: весело подивиться на сліпого кобзаря, як він сидить собі з хлопцем, сліпий, під тином, і весело послухать його, як він заспіва? думу про те, що давно діялось, як боролися ляхи з козаками; весело... а всетяки скажеш: "Слава богу, що минуло", – а надто як згада?ш, що ми одно? матері діти, що всі ми слав'яне. Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки ?х помилялись, нехай братаються знову з сво?ми ворогами. Нехай житом–пшеницею, як золотом, покрита, не розмежованою останеться навіки од моря і до моря – слав'янська земля. Про те, що діялось на Україні 1768 року, розказую так, як чув од старих людей; надрукованого і критикованого нічого не читав, бо, зда?ться, і нема нічого. Галайда впововину видуманий, а смерть вільшанського титаря правдива, бо ще ? люди, которі його знали. Гонта і Залізняк, отамани того кровавого діла, може, виведені в мене не так, як вони були, – за це не ручаюсь. Дід мій, нехай здоров буде, коли зачина розказувать що–небудь таке, що не сам бачив, а чув, то спершу скаже: "Коли старі люди брешуть, то й я з ними".

ПАНОВЕ СУБСКРИБЕНТИ!

"Бачимо, бачимо, що одурив, та ще хоче і одбрехаться!" Отак ви вслух

подума?те, як прочита?те мо? "Гайдамаки". Панове громадо! далебі, не брешу. Ось бачите що! Я думав, і дуже хотілось мені надрукувати ваші козацькі імена рядочком гарненько; уже було і найшлося ?х десятків зо два, зо три. Слухаю, виходить різномова: один каже – "треба", другий каже – "не треба", третій – нічого не каже. Я думав: "Що тут робить на світі?" Взяв та й проциндрив гарненько ті гроші, що треба було заплатити за аркуш надрукованого паперу, а до вас і ну писати оцю цидулу! Все б то це нічого! Чого не трапляється на віку! Все буває, як на довгій ниві. Та ось лихо мені на безголов'я! ?сть ще і такі паничі, що соромились свою благородну фамілію (Кирпа–Гнучкоши?нко–в) і надрукувати в мужицькій книжці. Далебі, правда!

Т. Шевченко

Популярність: **38**, Last-modified: Sat, 31 Aug 2002 10:38:27 GMT

55330
36894